

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE SEVGİ TEORİLERİ

Hatice Toksöz

Yayın No: 21

İslam Ahlak Düşüncesi Serisi No: 13

ISBN: 978-625-7800-75-4

E-ISBN: 978-625-7800-76-1

2. Baskı, Eylül 2022

Yayın Yönetmeni: Yusuf Temizcan

Yayına Hazırlık: Betül Sezgin, Mehmet Beydemir

Son Okuma: Zeynep Tanrıkulu

Kapak: Yasin Çetin

İç Tasarım: Mert Demirci

© İLEM Yayınları 2022

Tüm yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Baskı ve Cilt

Hazar Reklam Matbaacılık

Sertifika No.: 26482

İskitler / Ankara

Telefon: +90 312 278 50 77

ilem
YAYINLARI

Aziz Mahmut Hüdayi M. Halk C. Türbe Kapısı S. No:13 Üsküdar - İstanbul

Tel: 0216 310 43 18 Faks: 0216 310 43 18

www.ilemyayinlari.com - info@ilemyayinlari.com

İLEM Yayınları, İLEM (İlmi Etüdler Derneği) ve Nobel Akademik Yayıncılık ortak markasıdır. Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE SEVGİ TEORİLERİ

Hatice Toksöz

ilem
YAYINLARI

İçindekiler

Önsöz	vii
Giriş: Sevgi ve Mahiyeti	1
Sevgi (el-Mehabbe/el-Vüdd) Kavramı	3
Sevgi ile İlişkili Kavramlar	8

Birinci Bölüm **İslam Metafizik Düşüncesinde Sevgi**

Allah'ın Yaratılmışlara Yönelik Sevgisi	22
İslam Kelamında Sevgi	22
İrade, Bilgi, Muhabbet	22
İlahi Bir Sıfat Olarak el-Vedûd (Sevgi) ve Varlıklara Yansıması	41
İslam Filozoflarında Sevgi: Bilgi, İnanç, Aşk	45
Yaratılmışların Allah Sevgisi: Bilgi, Sevgi, Ünsiyet	56
Allah'ı Bilmek: Bilgi-İrade-Sevgi İlişkisi	57
Sevgiye En Layık Varlık: Allah	69
Sevginin Neticesi: Allah ile Ünsiyet ve Rıza	79

İkinci Bölüm **Ameli Felsefede Sevgi Kavramının Yeri**

Ahlaki Yetkinlik Kazanmada Sevginin Rolü	89
Ev Yönetiminde (Tedbiru'l-Menzil) Sevgi	113

Siyaset Felsefesinde Sevginin Yeri:	
Sevgi-Ülfet-Adalet İlişkisi	118
Temeddün İlkesi Olarak Sevgi	119
Toplumsal Birlik: Sevgi-Ülfet İlişkisi	131
Tabii Birlik: Sevgi-Adalet İlişkisi	143
Sonuç	153
Kaynakça	160
Kısaltmalar	170

Önsöz

Sevgi, metafizik ontolojik, psikolojik, ahlaki ve siyasi boyutları olan bir kavramdır. Bu çalışmada ilk olarak, İslam düşüncesi içinde sevgi hakkında metafizik, epistemik, ahlak ve siyaset felsefesinde ifade edilmiş olan teorilerin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. İkinci olarak da sevgi kavramının metafizik temelleri dikkate alınarak bir sevgi ahlakının mümkün olup olmayacağı belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu hedef doğrultusunda çalışma, giriş ve iki bölüm halinde tasarlanmıştır. Çalışmanın giriş kısmında, sevgi kavramının tanımı, ilişkili olduğu diğer kavramlar, kavramın mahiyeti ve kavrama ilişkin literatür değerlendirmesi yapılmıştır. Birinci bölümünde ise sevgi konusu; İslam metafizik düşüncesinde, Allah'ın yaratılmışlara yönelik sevgisi ve yaratılmışların Allah'a sevgisi olmak üzere iki kısımda değerlendirilmiştir. Allah'ın yaratılmışlara olan sevgisi, inayet, aşk, cud, irade kavramları ve Allah'ın el-Vedûd ismi çerçevesinde İslam filozofları ile kelimelerin temel metinleri esas alınarak mukayeseli olarak incelenmiştir. Yaratılmışların Allah'a sevgisi ise aşk, gaye ve Allah'a itaat çerçevesinde ele alınmıştır.

Sevgi kavramının ameli felsefede ahlak, aile ahlakı ve siyaset boyutuyla incelendiği çalışmanın ikinci bölümünde de insanın ahlaki yetkinliğini kazanmasında sevginin

rolü ve aile içinde sevginin yeri konuları, İslam ahlak literatürü temel alınarak tartışıldı. Ayrıca bu bölümün son kısmında yine İslam ahlak literatürünün siyasetle ilgili kısımlarında sevgi kavramının temeddün, ülfet ve adalet kavramlarıyla ilişkisi irdelendi.

Bu çalışmanın hazırlanmasında ve ortaya çıkmasında pek çok kimsenin katkısı olduğunu belirtmek gerekir. Öncelikle yürütücülüğünü yaptığı İslam Ahlak Düşüncesi Projesi kapsamında bu konuyu önererek, hazırlanması sürecinde önemli katkıları olan Prof. Dr. Ömer Türker'e minnettarlığımı belirtirim. Bu çalışmanın şekillenip olgunlaşmasında ufuk açıcı değerlendirmeleri ile yardımlarını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Kemal Sözen'e, Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran'a ve Prof. Dr. İlhan Kutluer'e teşekkürü bir borç bilirim. Kaynakların temini konusunda yardımlarını gördüğüm Hümeysra Özturan, Kübra Bilgin Tiryaki ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphane ve Dökümantasyon Servisi çalışanlarına; yayın konusunda gösterdikleri ilgi ve destek için başta Lütfi Sunar olmak üzere İlmi Etüdler Derneği (İLEM) ve İlim Kültür Eğitim Derneği (İLKE) yönetici ve çalışanlarına müteşekkirim.

Hayatım boyunca en güzel sevgiyi yaşatan ve maddi-manevi desteklerini hiç esirgemeyen, ne var ki çalışmanın en yoğun döneminde Hakk'a uğurladığım merhum babam ile sevgili anneme minnettarlığımı ifade etmeye kelimeler kifayetsiz kalır. Son olarak, ilim yolculuğunda ellerinden gelen her türlü yardımı hiçbir zaman esirgemeyen ve kardeşlik sevgisinin en güzelini yaşatan ağabeylerim ve kardeşlerime şükran borçlu olduğumu belirtmek isterim.

Şüphesiz bütün sevgilerin kaynağı Allah'tır.

Gayret bizden, lütuf ve inayet Allah'tandır...

Dr. Hatice TOKSÖZ

Isparta

Giriş

Sevgi ve Mahiyeti

Sevgi (*el-mehabbe*), İslam düşünce geleneğinin en merkezi kavramlarından biridir. Sevgi kavramının ve türevlerinin Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla geçmesi, Müslüman düşünürlerin teliflerinde kavrama dair farklı açılımlara yer vermesine neden olmuştur.

İslam düşünce geleneğinde sevgi kavramının metafizik ve ahlaki boyutunun incelenmesi hedeflenen bu çalışmada, en temelde şu soruların cevabı aranmaktadır: Allah'ın sevgisinden söz edilebilir mi? Yaratılmışların Allah'a yönelik sevgisi nasıldır? İnsanın ahlaki yetkinliğini kazanmasında sevginin bir rolü var mıdır? İnsanın toplumsal yaşantısında sevginin rolü nedir?

Sevgiyi ifade etmek üzere, İslam düşüncesi literatüründe birçok kavramın kullanılmış olması, ona verilen önemi göstermektedir. Sevgiyi ve sevgi derecelerini belirtmek için kullanılan kelimelerden bazıları *el-mehabbe*, *el-vüdd*, *ışk*, *el-ülfet*, *el-alaka*, *el-heva*, *es-sabve*, *eş-şeğaf*, *el-mika*, *eş-şevk*, *el-fütun* ve *el-hille*'dir.¹ Gerek Kur'an-ı

1 Raşit Küçük, *Sevgi Medeniyeti*, ss. 17-22; Lisânüddin İbn'ül-Hatib, *Rav-*

Kerim'de gerek hadislerde gerekse de İslam düşüncesi literatüründe sevgi duygusu anlamını taşıyan kelimeler elbette bunlarla sınırlı değildir. Sevgi (*el-mehabbe*) kavramının İslam düşüncesinde ifade ettiği anlamın ve açıklıklarının genişliği yanında, çalışmanın da sınırları göz önüne alındığında bazı kavramları ön plana çıkarma zorunluluğu doğmaktadır. Bunun yanı sıra tarihsel olarak sevgi kavramına atıfların genişliği, dönem olarak da sınırlandırmayı gerekli kılmıştır.

Günümüz Türkiye'sindeki sevgi kavramına ilişkin literatürü incelediğimizde başta tasavvuf düşüncesinde² sevgi ve aşk konusuna yoğun ilgi gösterildiği, İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) *Risâle fî mahiyeti'l-ışk* adlı eserine çoğunlukla atıf yapıldığı ve özellikle sevginin psikolojik boyutunun ele alındığı göze çarpmaktadır. Buradan hareketle de ilk olarak, İslam düşünce geleneğinin oluşum döneminde, bilhassa kelim ve felsefe özelinde, metafizik bağlamda sevgi kavramına dair nasıl bir temellendirme yapıldığına ilişkin mukayeseli araştırma ihtiyacı doğmuştur. İkinci olarak da sevgi kavramının İslam düşüncesinde ahlak teorisinin merkezi bir kavramı olup olmadığı sorgulamasından hareketle bir sevgi ahlakı³ oluşturulup oluşturulmayacağı merak edilmektedir. Ancak İslam düşüncesinin

---

zatü't-ta'rif bi'l-hubbi's-şerif, I, s. 333 vd.; Kur'an-ı Kerim'de sevgi konusu hakkında bk. İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadislerin Işığında Sevgi ve Dostluk*, s. 21 vd.; Ali Galip Gezgin, *Kur'an'da Sevgi*, s. 98 vd.; İsmail Muhammed Mûsâ Abdüzzâhir, *el-Hubbü'l-ilâhî ve'l-fena beyne'l-Gazzâlî ve İbn Teymiyye*, s. 57.

2 Tasavvuf düşüncesinde sevgi kavramı ile ilgili çalışmalardan bazıları şunlardır: Raşit Küçük, *Sevgi Medeniyeti*; Süleyman Derin, *Love in Sufism from Rabia to Ibn al-Farid*; Hatice Çubukcu, *Sûfilerde Muhabbet Yolu Ebû Tâlib el-Mekkî ve Gazzâlî'de Muhabbet Anlayışı*; Abdüzzâhir, *el-Hubbü'l-ilâhî ve'l-fena beyne'l-Gazzâlî ve İbn Teymiyye*; Ahmet Çapku, "Gazzâlî Düşüncesinde Sevgi", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları dergisi*, Sayı 20, Ekim 2011, ss. 135-152; İhsan Fazlıoğlu, *İşk imiş her ne var Âlem'de İlim bir kil ü kâl imiş ancak, Fuzulî ne demek istedi?*.

3 Erdoğan Çalpak, *Küresel Sistemde İnsan Kalmak*, ss. 91-92.